

Κοροπλαστική
και μικροτεχνία
στον αιγαιακό χώρο
από τους
γεωμετρικούς χρόνους
έως και τη
ρωμαϊκή περίοδο

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
στη μνήμη της
Χούς Ζερβουδάκη

ΤΟΜΟΣ Ι

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ - ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΛΙΝΔΟΥ

Ηώς Ζερβουδάκη, 1935-2008
(Φωτογραφία Μ. Μιχαλάκη-Κόλλια, 1971)

Κοροπλαστική και μικροτεχνία
στον αιγαιακό χώρο
από τους γεωμετρικούς χρόνους
έως και τη ρωμαϊκή περίοδο

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΗΟΥΣ ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ

Ρόδος, 26-29 Νοεμβρίου 2009

ΤΟΜΟΣ Ι

Επιμέλεια
Αγγελική Γιαννικουρή

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ - ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΔΙΝΔΟΥ
ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

Αθήνα 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΛΙΝΑ ΜΕΝΔΩΝΗ, Πρόλογος	9
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΓΙΑΝΝΙΚΟΥΡΗ, Εναρκτήριοι χαιρετισμός στο Συνέδριο	11
Ι. ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Η Ηώς Ζερβουδάκη και η Δωδεκάνησος	13
Α. ΓΙΑΝΝΙΚΟΥΡΗ, Β. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ, Μ. ΠΙΚΟΥΛΑ, Ε. ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ, Α. ΜΑΡΚΟΥ, Το έργο της στερέωσης και της αναστήλωσης των μνημείων της ακρόπολης της Λίνδου	25
Ε. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΚΑΡΟΥΓΚΑ (†), Η Ηώς στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο	55
ΣΤ. ΔΡΟΥΤΟΥ, Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη	63
Ο. ΚΑΚΑΒΟΓΙΑΝΝΗ, Ηώς	67
M. D'ACUNTO, Geometric and daedalic figurines from the Italian excavations in the necropolis of Ialysos	69
Β. ΜΑΧΑΙΡΑ, Η συμβολή της κοροπλαστικής στην εικονογραφία και στην τυπολογία της πλαστικής κατά τα ελληνοιστικά χρόνια. Η συνεισφορά της Ηούς Ζερβουδάκη	79
Α. ΚΑΤΣΙΩΤΗ, Πήλινοι λυχνοστάτες με πλαστική διακόσμηση στο στέλεχος από τη Ρόδο	95
Γ. ΚΟΚΚΟΡΟΥ-ALEVRAS, A terracotta figurine from ancient Halasarna. Cos and Coan coroplastic production during the archaic - early classical period	111
Ε. ΣΚΕΡΛΟΥ, ΝΤ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ, Ειδώλια προερχόμενα από αποθέτες του ιερού της Δήμητρας στην Κω. Μια πρώτη προσέγγιση	119
Δ. ΜΠΟΣΝΑΚΗΣ, Συμβολή στη μελέτη της ύστερης ελληνοιστικής κοροπλαστικής της Κω: Ταφική τελετουργία και εικονογραφία (η τοπική παραλλαγή της γυμνής καθιστής γυναικείας μορφής με περιστέρι)	149
Μ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ, Ειδώλια από παιδικές ταφές στη Νίσυρο	177
Ε. ΣΙΜΑΝΤΟΝΙ-ΒΟΥΡΝΙΑ, Seated statuettes from the cemetery of Sellada, Thera	191
Β. ΠΑΠΠΑ, Πήλινοι ανθοκάλυκες από τη Μινώα της Αμοργού	209
Φ. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Δύο ταφικά μικροτεχνήματα από τη νεκρόπολη της αρχαίας Πάρου	221
Κ. ΤΣΑΚΟΣ, Γ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Κοροπλαστική από το ιερό της Δήμητρας Θεοδοφόρου στη Σάμο	231
Μ. ΚΟΣΜΑ, Οικιακή λατρεία στην ύστερη ελληνοιστική Σάμο	247
Λ. ΑΧΕΙΛΑΡΑ, Τα νέα ευρήματα κοροπλαστικής από τη βόρεια νεκρόπολη της Μυτιλήνης	261

Λ. ΣΟΥΧΛΕΡΗΣ, Πήλινα ειδώλια ζώων και αντικείμενα μικροτεχνίας από την ανασκαφή του αρχαίου θεάτρου της Ηφαιστίας στη Λήμνο. Τα πήλινα ειδώλια των ελεφάντων	275
Σ. ΣΑΜΑΡΤΖΙΔΟΥ, Π. ΜΠΑΝΤΙΝΟΥ, Άβδηρα: Ειδώλια «μυροφόρα» από ταφικό τύμβο της αρχαίας νεκρόπολης	291
Α. ΜΠΙΛΟΥΚΑ, Ι. ΓΡΑΙΚΟΣ, Υστεροαρχαϊκές πήλινες προτομές από τη Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής	307
Β. ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ, Ειδώλια ταφικών συνόλων του 4ου αι. π.Χ. από την αρχαία Άφυτη	317
Κ. ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ, Πήλινες προτομές της συλλογής Γεωργίου Παπαηλιάκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης	329
Κ. ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ, Ανθρωπόμορφα και ζώομορφα ειδώλια από το αρχαϊκό νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής Νομού Θεσσαλονίκης	349
Π. ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ, Πήλινες προτομές από το Σέδες Θεσσαλονίκης	361
Η. ΖΩΓΡΑΦΟΥ, Θεσσαλονίκης θέματα θεατρικά. Η μαρτυρία των πήλινων ειδωλίων από τον χώρο της αρχαίας αγοράς	377
Α. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ - Π. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Πήλινα και φαγεντιανά πλαστικά αγγεία και ειδώλια των αρχαϊκών χρόνων από το Δυτικό Νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας	389
Κ. ΝΟΥΛΑΣ, Η κοροπλαστική παραγωγή της Πύδνας στην κλασική και ελληνιστική εποχή	405
Σ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ, Πήλινα ειδώλια από την πόλη της ελληνιστικής Φαρσάλου	419
ΣΤ. ΚΑΤΑΚΟΥΤΑ, Πήλινα πλακίδια της Μητέρας των θεών - Κυβέλης από ιερό της Φαρσάλου	435

Ειδώλια από παιδικές ταφές στη Νίσυρο

ΜΕΛΙΝΑ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ

Η αρχαία νεκρόπολη της Νισύρου εκτείνεται στις πλαγιές του τειχισμένου λόφου της ακρόπολης και στο απέναντι χαμηλότερο ύψωμα, πάνω από τον σημερινό οικισμό του Μανδρακίου. Το τείχος της αρχαίας πόλης είναι κυρίως γνωστό για την επιγραφή που είναι χαραγμένη στην εξωτερική παρειά της ανατολικής πλευράς του. Το κείμενο της επιγραφής ΔΑΜΟΣΙΟΝ ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΠΕΝΤΕ ΠΟΔΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΙΧΕ(ΟΣ), όριζε το ελάχιστο πλάτος της δημόσιας ζώνης γύρω από το τείχος που έπρεπε να παραμείνει ελεύθερη από κάθε χρήση για αμυντικούς λόγους¹. Η επιγραφή χρονολογεί γύρω στο 350-325 π.Χ. την οχύρωση της πόλης, η οποία αποτελεί μία από τις καλύτερα σωζόμενες αρχαίες οχυρώσεις του Αιγαίου² (εικ. 1).

Η πρώτη ανασκαφική έρευνα στην περιοχή της νεκρόπολης της Νισύρου έγινε τον Απρίλιο του 1932 από τον ιταλό αρχαιολόγο Giulio Jacopi. Ερευνήθηκαν τότε είκοσι δύο ταφικές πυρές και μία ταφή σε πίθο αρχαϊκής περιόδου, δέκα τρεις εγχυτρισμοί κλασικής περιόδου και δύο κτιστοί τάφοι ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων³. Ο μοναδικός εγχυτρισμός του βου αι. π.Χ. ανήκε σε μικρό παιδί, όπως δείχνουν και τα κτερίσματα της ταφής, δύο τριφυλλόστομες οινοχοϊσκες και ένα θαλάσσιο κοχύλι, προφανώς παιχνίδι, συνηθισμένο ταφικό δώρο για παιδιά⁴. Στους αρχαϊκούς χρόνους παρατηρείται και στη Νίσυρο σαφής διαφοροποίηση στον τρόπο ταφής των ενηλίκων και των παιδιών: οι πρώτοι καίγονται ενώ οι ανήλικοι ενταφιάζονται σε αγγεία⁵. Αλλά και η κτέριση διαφέρει. Από τα παιδιά λείπουν τα μεγάλα προχυτικά αγγεία και τα αγγεία πόσεως που συνοδεύουν τις πυρές των ενηλίκων, τα δε ταφικά δώρα είναι μικρά σε μέγεθος και περιορισμένα σε αριθμό.

Από τον 5ο αι. π.Χ. εγκαταλείπεται σταδιακά το έθιμο της καύσης και οι νεκροί ενταφιάζονται, αδιακρίτως ηλικίας, σε μεγάλους ακόσμητους πήλινους πίθους και σαρκοφάγους. Η Ηώς Ζερβου-

1. *IGXII* 3, 86 = *Syll* 3 936 = MAJER 1959, 178-180, αρ. 47, με την παλιότερη βιβλιογραφία. HELLMANN 1999, 13, αρ. 1. PIMOUGUET-PÉDARROS 2000, 31.
2. Για το τείχος βλ. DAWKINS - WACE 1905-6, 165-168· BEAN - COOK 1957, 118-119· PIMOUGUET-PÉDARROS 2000, 298-299· Μ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, *ΑΔ* 54, 1999, Χρονικά, 958· ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 2011, 313-314.
3. JACOPI 1932-33, 469-552.
4. JACOPI 1932-33, 511-512, αρ. XXIII, εικ. 39. Στην Κόρινθο βρέθηκαν κοχύλια σε πέντε παιδικούς τάφους, που χρονολογούνται στον 6ο αι. π.Χ., βλ. PALMER 1964, 84· ROBINSON 1942, 198· ΚΑΛΤΣΑΣ 1998, 302.
5. Βλ. KURTZ - BOARDMAN 1971, 36, 55, 72, 189-190· GARLAND 1985, 78-79· ΣΑΜΠΕΤΑΪ 2000, 511-513· HOUBY-NIELSEN 2000, 152· OAKLEY 2003, 176.

Εικ. 1. Νίσυρος. Μανδράκι. Το αρχαίο τείχος.

δάκη, η πρώτη ελληνίδα αρχαιολόγος που ανέσκαψε στη Νίσυρο, ερεύνησε τον Απρίλιο του 1969 στο κτήμα Χατζηνικολάου-Λεντή, 200 μ. νοτίως του αρχαίου τείχους, τμήμα του κλασικού νεκροταφείου της πόλης με είκοσι τέσσερις τάφους, κυρίως εγχυτρισμούς⁶. Ανάμεσα στους ογκώδεις ευρύστομους πήλινους πίθους, οι οποίοι περιείχαν ταφές ενηλίκων, υπήρχαν δύο μικρότεροι με ταφές παιδιών. Από αυτούς μόνον ο πίθος 9 ήταν ασύλητος. Ήταν τοποθετημένος στο πλάι, είχε ύψος 76 και μέγ. διάμ. 55 εκ. και ήταν κλεισμένος και σφραγισμένος με το κάτω μέρος οξυπύθμενου αμφορέα. Η παιδική ταφή βρέθηκε ασύλητη, κτερισμένη πλούσια με αγγεία και ειδώλια. Επάνω στον αμφορέα-κάλυμμα του ταφικού αγγείου (εικ. 2) είχαν τοποθετηθεί χάλκινη στλεγγίδα με σιδερένια λαβή (αρ. 292)⁷, πέντε αγγεία αττικού εργαστηρίου και έντεκα πήλινα ειδώλια (εικ. 3). Επρόκειτο για δύο μικκύλους μελαμ-

Εικ. 2. Νίσυρος. Κτήμα Χατζηνικολάου-Λεντή. Τα κτερίσματα επάνω από το κάλυμμα του ταφικού πίθου 9. Λήψη Η. Ζερβουδάκη.

6. Η. ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ, *ΑΔ* 25, 1970, Χρονικά, 518. Το τελικό κείμενο για τη δημοσίευση των τάφων ενημέρωνε με τη νέα βιβλιογραφία η Ηώς Ζερβουδάκη τον Απρίλιο του 2008, όταν κόπηκε βία το νήμα της ζωής της.
7. Πρβλ. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗΣ 1960, 268, εικ. 41. Η ΚΟΤΕΡΑ-

FEYER 1993, 148, παρατηρεί ότι ο συνδυασμός χαλκού και σιδήρου στην ίδια στλεγγίδα παρατηρείται μόνον σε μεταβατικές φάσεις της εξέλιξης του σχήματος. Για στλεγγίδες από τη Νίσυρο βλ. ΚΟΤΕΡΑ-FEYER 1993, 81-83.

Εικ. 3. Νίσυρος. Κτήμα Χατζηνικολάου-Λεντή. Τα κτερίσματα εκτός του πίθου 9.

βαφείς σκύφους, τύπου bolsal (αρ. 148, 149)⁸, ερυθρόμορφο ασκό με ιθμό, τύπου guttus (αρ. 147)⁹, ερυθρόμορφη πυξίδα, τύπου λεκανίδας, με κάλυμμα (αρ. 150)¹⁰ και μελαμβαφή ραβδωτή τρίλοβη οινοχή (αρ. 146)¹¹. Δύο ειδώλια πετεινού, από τις ίδιες μήτρες (αρ. 280, 281)¹², ειδώλιο περιστεριού (αρ. 282)¹³, δύο ειδώλια χοίρου, από τις ίδιες μήτρες (αρ. 283, 286)¹⁴, δύο χελώνες, από διαφορετικές μήτρες (αρ. 287, 288)¹⁵, δύο ειδώλια οκλάζοντος παιδιού (αρ. 284, 290)¹⁶, ειδώλιο γενειοφόρου ιππέα (αρ. 285)¹⁷ και ειδώλιο Άττιος (αρ. 289)¹⁸. Μέσα στον πίθο βρέθηκαν άλλα τέσ-

8. Πρβλ. SPARKES - TALCOTT 1970, 275, αρ. 556 και 558, πίν. 24.
9. Στον ώμο διακοσμείται με τρία ανθέμια, πρβλ. ROBINSON 1933, 173, αρ. 402, πίν. 140, 402· KARAGEORGHIS 1966, 311, εικ. 31.
10. Το δοχείο διακοσμείται με βλαστόσπειρα και κουκκίδες και το πόμα με δύο ζεύγη αντικρουστών γρύπα και πάνθηρα, ανάμεσα στους οποίους βλαστόσπειρα. Πρβλ. τη λεκανίδα με παρόμοια παράσταση από τη Νίσυρο, ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ - ΤΑΣΟΥΛΑΣ - ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 2011, 398-399, αρ. 102 (ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ).
11. Πρβλ. ΠΑΡΛΑΜΑ - ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ 2000, 374, αρ. 418 (Β. ΟΡΦΑΝΟΥ).
12. Πρβλ. BURR THOMPSON 1963, 140-141, αρ. 288, πίν. LV· MOLLARD-BESQUES 1963, 148, πίν. 182a, c.
13. Πρβλ. LAUMONIER 1956, 280, αρ. 1346, πίν. 100· HUYSECOM-HAXHI 2009, 547-548, αρ. 1948-1950, πίν. 85.
14. Πρβλ. PAUL-ZINSERLING 2002, 107, αρ. 104· LEYENAAR-PLAISIER 1979, 362, αρ. 1006, πίν. 129.
15. Πρβλ. τις πήλινες χελώνες από το ιερό της Λινδίας Αθηνάς, BLINKENBERG 1931, 587, αρ. 2437-2439, πίν. 114. Επίσης από τη Ρόδο, HIGGINS 1954, 79-80, πίν. 35, αρ. 191-193.
16. Πρβλ. τα ειδώλια LEVI 1929, 254, εικ. 17 και 18 (= JACORI 1928, 100, εικ. 82), από το σπήλαιο της Άσπρης Πέτρας στην Κω, το οποίο συνδέεται με λατρεία του Πάνα, ίσως των Νυμφών και κάποιας κουροτρόφου θεότητας. Για άλλη παραλλαγή, χωρίς τον πόλο, βλ. WINTER 1903, 274, αρ. 9 (επίσης από την Κω) και BRECCIA 1912, 146, αρ. 468, πίν. 73, 225.
17. Με κοντό χιτώνα και φρυγικό σκούφο, κρατεί με το χαμηλωμένο δεξί χέρι μικρή φιάλη. Πρβλ. τα ειδώλια αγένειου ιππέα από την Κάμιρο, HIGGINS 1954, 92, αρ. 255, πίν. 45, και τη Λίνδο, BLINKENBERG 1931, 572-573, αρ. 2361, 2362, πίν. 111· MOLLARD-BESQUES 1963, 84, πίν. 102b, d.
18. Με ζωμένο κοντό χιτώνα και φρυγικό σκούφο, κάθεται κάτω με ανοιχτά τα σκέλη, στηρίζεται με το δεξί χέρι στο

Εικ. 4. Νίσυρος. Κτήμα Χατζηνικολάου-Λεντή. Τα κτερίσματα εντός του πίθου 9.

σερα μελαμβαφή αττικά αγγεία: κάνθαρος (αρ. 151)¹⁹, λύχνος (αρ. 152)²⁰ και δύο φιάλες με έντυπη διακόσμηση στον πυθμένα (αρ. 153²¹, 154²²), μικρός άβαφος αμφορίσκος τοπικού εργαστηρίου (αρ. 155)²³ και δύο δαχτυλίδια, το ένα αργυρό (αρ. 293)²⁴ και το άλλο χάλκινο (αρ. 294) (εικ. 4)²⁵. Τα αγγεία χρονολογούν την ταφή στο τρίτο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. Το φαινόμενο της σχεδόν αποκλειστικής χρήσης αττικών αγγείων παρατηρείται στη Νίσυρο σε όλους τους τάφους του 4ου αι. π.Χ. Αντίθετα, σε εργαστήρια της περιοχής αποδίδει η Ηώς Ζερβουδάκη τα πήλινα ειδώλια.

Κατά τα έτη 1981-1984, όταν κατασκευαζόταν το Δημοτικό Γήπεδο του νησιού στον λόφο απέναντι από την ακρόπολη, έγινε και πάλι εκτεταμένη σωστική ανασκαφική έρευνα²⁶. Εκτός από τις καύσεις των γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων, ερευνήθηκαν σαράντα ένας ταφικοί πίθοι και έντεκα σαρκοφάγοι με ταφές του 5ου και κυρίως του 4ου αι. π.Χ.

έδαφος και ακουμπά το κεφάλι του στο αριστερό χέρι, σε στάση περισυλλογής. Για τη στάση πρβλ. τα ειδώλια από την Αμφίπολη στο Λούβρο, VERMASEREN 1966, 19, πίν. VII 4. BESQUES 1972, 46, D 268, 269, πίν. 55b, e. LIMC III, λ. Attis, αρ. 222, και στο Βρετανικό Μουσείο, βλ. BURN - HIGGINS 2001, 88, αρ. 2183, πίν. 33. Η Η. Ζερβουδάκη σημειώνει ότι «ο τύπος της Νισύρου αποτελεί μια νέα παράδοση στην εικονογραφία του θέματος».

19. Με πλαστικό χείλος και ακιδωτή διακόσμηση στον πυθμένα, πρβλ. SPARKES - TALCOTT 1970, 283, αρ. 657, πίν. 28. Για την εξέλιξη του σχήματος βλ. ΚΑΛΙΝΗ 2007, 278-281 (τύπος ΠΒ1).
20. Τύπος 25B κατά HOWLAND 1958, 72-74, αρ. 305, πίν. 38. Πρβλ. SCHEIBLER 1976, 30, πίν. 23, αρ. 119.
21. Πρβλ. SPARKES - TALCOTT 1970, 294, αρ. 807, πίν. 32.
22. Πρωιμότερη από την προηγούμενη, πρβλ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 1980, 69, αρ. 3, πίν. 18α-γ.
23. Πρβλ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 1980, 67, αρ. 3, πίν. 16γ

και 74, αρ. 9, πίν. 20ζ. Επίσης ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ - ΤΑΣΟΥΛΑΣ - ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 2011, 388, αρ. 81 (Μ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ) (από τη Νίσυρο).

24. Με λεπτή ελλειψοειδή σφενδόνη, στο περίγραμμα της οποίας διπλό στριφτό σύρμα. Το δαχτυλίδι ανήκει στον τύπο II του BOARDMAN 1970, 212-219. Από τη Νίσυρο προέρχεται χρυσό δαχτυλίδι με λεπτή κυκλική σφενδόνη όπου κεφαλή μέδουσας, βλ. MARSHALL 1907, 38-39, αρ. 221.
25. Στην ελλειψοειδή σφενδόνη έγγλυφη παράσταση όρθιας ενδεδυμένης μορφής. Πρβλ. τα χάλκινα δαχτυλίδια από την Όλυθο, ROBINSON 1941, πίν. XXVI-XXVII, ιδίως το αρ. 470. ZAGDOUN 1984, 209 και 221-224, αρ. 117-131 (τύπος XIII). Πρβλ. επίσης το δαχτυλίδι από τη Νίσυρο στο ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ - ΤΑΣΟΥΛΑΣ - ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 2011, 395-396, αρ. 97 (Π. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ).
26. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 1980. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ, ΑΔ 39, 1984, Χρονικά, 329. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ 1993, 139-146.

Ο εγχυτρισμός 12, σε οξυπύθμενο αμφορέα, ύψ. 65 εκ., ήταν κτερισμένος με δύο μόνον αντικείμενα: μελαμβαφή κάνθαρο (Π 7436)²⁷ και ειδώλιο ματιοφόρου αγοριού με πέτασο (Ειδ 393)²⁸ (εικ. 5). Η παιδική ταφή χρονολογείται επίσης στο τρίτο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.

Πλούσια κτερισμένος ήταν ο εγχυτρισμός 15, σε πίθο ύψους 83 εκ., με χαμηλό πήλινο κάλυμμα²⁹. Εξωτερικά, πλάι στη βάση του πίθου, βρέθηκαν δέκα ειδώλια (εικ. 6): δύο ειδώλια καθημένων γυναικών, από τις ίδιες μητρες (αρ. 69, 70)³⁰, ειδώλιο όρθιας γυναικείας μορφής (αρ. 68)³¹, τρεις μικρές γυναικείες προτομές, από την ίδια μήτρα (αρ. 77, 78,

Εικ. 5. Νίσυρος. Δημοτικό Γήπεδο. Κτερίσματα εγχυτρισμού 12.

Εικ. 6. Νίσυρος. Δημοτικό Γήπεδο. Τα κτερίσματα εκτός του πίθου 15.

27. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 1980, 71, αρ. 1, πίν. 19β. SPARKES - TALCOTT 1970, 286, αρ. 700, πίν. 29, εικ. 7.

28. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 1980, 71-72, αρ. 2, πίν. 19β. Πρβλ. BURN - HIGGINS 2001, 36, αρ. 2011, πίν. 2, με βιβλιογραφία.

29. Τα περισσότερα κτερίσματα του τάφου 15 παρουσιάστηκαν στην έκθεση «Αγони Γραμμή. Ένα αρχαιολογικό ταξίδι στο Καστελλόριζο, στη Σύμη, στη Χάλκη και τη Νίσυρο» στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, βλ. ΣΤΑΜΠΟ-

ΛΙΔΗΣ - ΤΑΣΟΥΛΑΣ - ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 2011, 381-387, αρ. 70-80 (ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ, Π. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ).

30. Για τον τύπο βλ. BLINKENBERG 1931, 522, αρ. 2152, 2156, πίν. 98. Πρβλ. ÖZİNGİT 1988, 91, πίν. 12, 1-4. HUYSECOM-HACHHI 2009, 297-309, τύπος T 1616, πίν. 46-47.

31. Πρβλ. BLINKENBERG 1931, 719, αρ. 3077, πίν. 144. ISIK 1980, 101, 242, αρ. 192, πίν. 26.

79)³², άλλη γυναικεία προτομή ιωνικού τύπου (αρ. 76)³³, δύο όμοια ειδώλια χελώνας (αρ. 71, 75)³⁴, ειδώλιο περιστεριού (αρ. 66)³⁵ και χάλκινος δακτύλιος-ψέλιο (αρ. 891). Στο εσωτερικό του πίθου είχαν τοποθετηθεί άλλα επτά ειδώλια (εικ. 7): δύο ειδώλια καθήμενων γυναικείων μορφών (αρ. 64, 74)³⁶, ειδώλιο κουροτρόφου (αρ. 63)³⁷, δύο πήλινα σύκα από διαφορετικές μήτρες (αρ. 65, 72)³⁸, ειδώλιο περιστεριού (αρ. 73)³⁹ και ειδώλιο όρθιας ιματιοφόρου γυναίκας (αρ. 67)⁴⁰. Βρέθηκαν επίσης έξι γυάλινες ψήφοι και γυάλινο περίαπτο (αρ. 1381), μικρό ελλειπές εξάλειπτρο (αρ. 80)⁴¹ και ερυθρόμορφος αττικός σκύφος, τύπου Α (αρ. 378), ο οποίος ανήκει στην ομάδα των Fat Boy κατά τον Beazley⁴² και χρονολογεί την ταφή στα μέσα του 4ου αι. π.Χ.⁴³ Το είδος των κτερισμάτων οδηγεί και εδώ στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για παιδική ταφή.

Εικ. 7. Νίσυρος. Δημοτικό Γήπεδο. Το εσωτερικό του ταφικού πίθου 15.

32. Πρβλ. τις προτομές από τον μικρό αποθέτη του ιερού της Λινδίας Αθηνάς, BLINKENBERG 1931, 726-730, αρ. 3110-3127, πίν. 146-147, και 731, αρ. 3140, πίν. 148, για τη διακόσμηση της στεφάνης με ρόδακες. Επίσης HIGGINS 1954, 127, αρ. 442bis, πίν. 62 (από την Κάλυμνο). Πρβλ. και την πρωιμότερη, μεγάλο μεγέθους, προτομή από τη Νίσυρο, ΜΠΑΪΡΑΜΗ 2012, 274, εικ. 12.
33. Στον ίδιο τύπο ανήκουν και οι προτομές από τον πρωιμότερο τάφο 25 του ίδιου νεκροταφείου, βλ. JACOPI 1932-33, 514, εικ. 40, και από τον εγχυτρισμό στο Παλαιόκαστρο, βλ. ΜΠΑΪΡΑΜΗ 2012, 274, εικ. 11. Πρβλ. PAUL 1959.
34. Πρβλ. LEYENAAR-PLAISIER 1979, 540, αρ. 1572, πίν. 203.
35. Πρβλ. MOLLARD-BESQUES 1963, 148, πίν. 183c.
36. Για τον τύπο του ειδωλίου αρ. 64, βλ. BLINKENBERG 1931, 521-523, αρ. 2152-2158b, πίν. 98. HIGGINS 1954, 64, αρ. 120, πίν. 22.
37. Πρβλ. τα ειδώλια από τους δύο αποθέτες του ιερού της Λινδίας Αθηνάς, BLINKENBERG 1931, 693-694, αρ. 2944-2948, πίν. 136, ιδίως το αρ. 2946. MENDEL 1908, 91-92, αρ. 1033-1040, ιδίως το αρ. 1037.
38. Από τάφο του 4ου αι. π.Χ. στη Βεργίνα προέρχονται τρία

- πήλινα σύκα, βλ. ΚΥΡΙΑΚΟΥ 2008, 162-163, ενώ μεγάλος αριθμός πήλινων σύκων βρέθηκε σε τάφο του 6ου αι. π.Χ. στις Συρακούσες, βλ. ORSI 1893, 484-485. Πρβλ. BLINKENBERG 1931, 587, αρ. 2445, 2446, πίν. 114. LAUMONIER 1956, 281, αρ. 1355, 288, αρ. 1389, πίν. 100.
39. Πρβλ. τα πήλινα περιστέρια από τη νεκρόπολη της Καμίρου, JACOPI 1931, 117, εικ. 110, 163, εικ. 159, 189, εικ. 204, και την ακρόπολη της Λίνδου, BLINKENBERG 1931, 583-584, αρ. 2414-2420, πίν. 113. HIGGINS 1954, αρ. 183-186.
40. Πρβλ. HIGGINS 1954, 111, αρ. 352, πίν. 54 (από την Κάλυμνο).
41. Όμοιο με το εξάλειπτρο αρ. 371 από τον τάφο 14 του ίδιου νεκροταφείου, βλ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ - ΤΑΣΟΥΛΑΣ - ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 2011, 393-394, αρ. 92 (Μ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ).
42. ARV2, 1484-1495, 1695-1696. Para 497-498. Add² 382.
43. Ο σκύφος φέρει παράσταση ιματιοφόρου νέου σε κατατομή προς τα αριστερά και στις δύο όψεις του. Για τους σκύφους της κατηγορίας, βλ. ΣΑΒΑΤΤΙΝΙ 2000, 59, εικ. 17-18.

Εικ. 8. Νίσυρος. Δημοτικό Γήπεδο. Τα κτερίσματα εντός του πίθου 15.

Ο μεγάλος αριθμός των συλημένων ταφών του νεκροταφείου δεν μας επιτρέπει να προχωρήσουμε σε στατιστικές. Αλλά οι τρεις ασύλητοι παιδικόί τάφοι με τη χαρακτηριστική, πλούσια κτέριση επιβεβαιώνουν ότι τα πρόωρα χαμένα μέλη της μικρής νησιωτικής κοινότητας αντιμετωπιζονταν όπως και στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Μολονότι τα παιδιά δεν είχαν γίνει ακόμη πλήρη μέλη της κοινωνίας και δεν απολάμβαναν το πλήρες ταφικό τελετουργικό⁴⁴, συνοδεύονταν από πλήθος ταφικών δώρων, στα οποία αντανακλώνται τα συναισθήματα της οικογένειας, η ανάγκη ικανοποίησης των χθονίων θεοτήτων και η φροντίδα των οικείων για την προστασία των παιδιών σε έναν άγνωστο κόσμο⁴⁵.

Και στις τρεις ταφές υπάρχουν πολλά πήλινα ειδώλια, μάλιστα δε στην ταφή 15 αποτελούν σχεδόν το αποκλειστικό είδος κτερισμάτων. Τα ανασκαφικά δεδομένα από άλλες περιοχές έχουν οδηγήσει στο γενικό συμπέρασμα ότι τα ειδώλια δεν αποτελούν απαραίτητο ταφικό κτέρισμα, όταν δε υπάρχουν, συνοδεύουν συνήθως ταφές παιδιών, ήδη από την υπομυκηναϊκή περίοδο, αποδεχόμενοι, σύμφωνα και με τους ανθρωπολόγους, ως όριο της παιδικής ηλικίας τα 12-14 χρόνια⁴⁶. Εκτός από τις μεγάλες νεκροπόλεις της Ολύνθου⁴⁷, του αθηναϊκού Κεραμεικού⁴⁸, της Κορίνθου⁴⁹, του Τά-

44. Βλ. GOLDEN 1990, 85.

45. Ιδιαίτερα πλούσια είναι και η κτέριση της ταφής-εγχυτρισμού νεαρού απόμου, που αποκαλύφθηκε το 2007 στον λόφο του Παλαιοκάστρου, και χρονολογείται στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. Εξωτερικά του πίθου είχαν τοποθετηθεί 38 αγγεία, δύο ειδώλια και μία γυναικεία προτομή, ενώ στο εσωτερικό του βρέθηκαν οκτώ αγγεία, ένα ειδώλιο, μία προτομή και δύο μετάλλια αντικείμενα, βλ. ΜΠΑΪ-

ΠΑΜΗ 2012.

46. Βλ. LAGIA 2007, 293· KALLINTZI - ΠΑΡΑΙΚΟΝΟΜΟΥ 2010, 131-132. Για τα στάδια της παιδικής ηλικίας, βλ. και ΠΑΡΑΙΚΟΝΟΜΟΥ 2008, 675-676.

47. ROBINSON 1942, 196.

48. KNIGGE 1976, 14· HOUBY-NIELSEN 1995.

49. PALMER 1964, 83· DICKEY 1992.

ραντα⁵⁰, για τις οποίες έχουν γίνει και συνθετικές μελέτες, το φαινόμενο της κτέρησης των παιδικών ταφών με πήλινα ειδώλια έχει παρατηρηθεί σε όλες σχεδόν τις ανασκαφές αρχαίων νεκροπόλεων⁵¹. Αλλά και τα ευρήματα από τα ροδιακά νεκροταφεία της Ιαλυσού και της Καμίρου οδηγούν σε όμοια συμπεράσματα⁵².

Στην περίπτωση της ταφής 12 στον οξυπύθμενο αμφορέα, με δύο μόνον κτερίσματα, έχουμε προφανώς εγχυτρισμό βρέφους⁵³. Το πήλινο ειδώλιο του αγοριού με τον πέτασο, τη χλαμύδα και τα υψηλά υποδήματα είναι όμοιο με τα ειδώλια που κατά κανόνα φέρουν τη μακεδονική καυσία, αποτελούν συνήθη αναθήματα σε ιερά της Δήμητρος και παριστάνουν προσκυνητές ή ακολούθους⁵⁴. Ο κάνθαρος ασφαλώς δεν ανήκε στο βρέφος, υπαινίσσεται μάλλον τον κόσμο των συμποσιών που το αγοράκι, κατά πάσα πιθανότητα, δεν πρόλαβε να γευθεί⁵⁵.

Η ταφή 15 του Δημοτικού Γηπέδου ήταν κτερισμένη σχεδόν αποκλειστικά με πήλινα ειδώλια, συνολικά 17. Τα περισσότερα ειδώλια παριστάνουν γυναικείες μορφές, μάλλον θνητές νεαρές γυναίκες, όπως συμβαίνει συνήθως σε ταφές γυναικών ή παιδιών⁵⁶. Στο ειδώλιο της κουροτρόφου η γυναίκα θα πρέπει μάλλον να ταυτισθεί με τη μητέρα του βρέφους, η οποία θέτει το παιδί της υπό την προστασία της κουροτρόφου θεότητας⁵⁷. Το ειδώλιο ανήκει στον ιωνικό-ροδιακό τύπο που αντιπροσωπεύεται από μεγάλο αριθμό ειδωλίων στο ιερό της Αθηνάς Λινδίας. Όμοια ειδώλια προέρχονται και από το ιερό της Δήμητρος στη γειτονική πόλη της Κω, όπου η θεά λατρευόταν επίσης ως «*κοροτρόφος*»⁵⁸.

Θεές ή θνητές αποδίδουν οι τέσσερις μικρές πήλινες προτομές του τάφου⁵⁹. Οι προτομές, κατά κύριο λόγο αναθηματικού χαρακτήρα, τοποθετούνται δευτερευόντως σε τάφους, κυρίως μικρών κοριτσιών⁶⁰, και συσχετίζονται συνήθως με γυναικείες θεότητες που έχουν χθόνιο χαρακτήρα και συνδέονται με τη γονιμότητα και τον κύκλο της ζωής⁶¹. Κατά πάσαν πιθανότητα υπαινίσσονται τον γάμο, το σημαντικότερο στάδιο της γυναικείας ζωής, που το μικρό κορίτσι δεν πρόλαβε να χαρεί λόγω του πρόωρου θανάτου του. Είναι, ωστόσο, δυνατόν να αποτελούν και μία ιδεαλιστική αναπαράσταση της νεκρής⁶².

50. Βλ. GRAEPLER 1997, 238.

51. Αναφέρουμε ενδεικτικά την Ελευσίνα, βλ. ΜΥΛΩΝΑΣ 1975, 294· τη Βοιωτία, βλ. ΣΑΜΠΕΤΑΪ 2000, 494-535· την Άκανθο, βλ. ΚΑΛΤΣΑΣ 1998, 302· την Άργιλο, βλ. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ - ΤΙΒΕΡΙΟΣ 1984, 29· τα Άβδηρα, βλ. ΚΑΛΙΝΤΖΙ - ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 2006, 480-484. Βλ. και RUMSCHEID 2006, 27.

52. Βλ. ενδεικτικά JACORI 1929, 141, CXXII, εικ. 135, 227, CCXVII, εικ. 223· JACORI 1931, 116-125, XXXVI, εικ. 110· 140-146, LIV, εικ. 137· 159-163, LXIII, εικ. 159· 164-166, LXVI, εικ. 162· 188, LXXXVII, εικ. 203· 210-211, CVI, εικ. 221, 222.

53. Σύμφωνα με τη HOUBY-NIELSEN 1995, 148, ο αριθμός των ταφικών δώρων είχε σχέση με την ηλικία του παιδιού.

54. Βλ. παραπάνω σημ. 28. Για την ερμηνεία των ειδωλίων του τύπου, βλ. BURR THOMPSON 1963, 53-55, 84-86· DUSENBERY 1998, 845, 864-865.

55. Βλ. HOUBY-NIELSEN 1995, 148.

56. Βλ. HUYSSECOM-HAXHI - MULLER 2007, 234.

57. Για τον χαρακτήρα και τη λατρεία των κουροτρόφων θεοτήτων βλ. κυρίως HADZISTELIOU-PRICE 1978· SIMON 1987, 157-169· ΤΣΑΚΑΛΟΥ-ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ 2002, 220.

58. Βλ. HERZOG 1901, 135, εικ. 4, 14· ΣΚΕΡΛΟΥ-ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ στον παρόντα τόμο. Ειδώλιο κουροτρόφου προέρχεται και από την ταφή στο Παλαιόκαστρο της Νισύρου, βλ. ΜΠΑΪΡΑΜΗ 2012, 273-274, εικ. 10.

59. Για το ζήτημα βλ. HUYSSECOM-HAXHI - MULLER 2007, 242-243.

60. Βλ. CHRYSANTHAKI-NAGLE 2006, 20.

61. Για την καταγωγή και την ερμηνεία των προτομών βλ. κυρίως CROISSANT 1983, 1-8· MERKER 2000, 37-38· MANDEL - GOSSEL-RAECK 2004, 323-327· FRONING - ZIMMERMANN-ELSEILY 2010, 15-25.

62. HUYSSECOM-HAXHI 2009, 582.

Τα δύο περιστέρια, κατ' εξοχήν σύμβολα της Αφροδίτης, του έρωτα και της νεότητας, έχουν γονιμικό και χθόνιο χαρακτήρα⁶³. Συνήθη αφιερώματα σε ιερά γυναικείων θεοτήτων, συνδέονται με την παιδική ζωή στον γυναικωνίτη ως αγαπημένο *ένοικίδιο ζώο* και ιδανικός σύντροφος στα παιχνίδια⁶⁴. Επίσης χθόνιο χαρακτήρα έχουν οι δύο πήλινες χελώνες, ζώα που συνδέονται με τη γη και την υγρασία. Τέτοια ειδώλια προέρχονται από τάφους, και μάλιστα παιδικούς⁶⁵, όπου μπορεί να είχαν και τον χαρακτήρα παιχνιδιού⁶⁶. Αλλά και σε ιερά γυναικείων θεοτήτων που συνδέονται με τη γη και τη γονιμότητα ανατίθενται χελώνες⁶⁷. Δύο είναι και τα σύκα, με λευκό επίχρισμα και ρόδινο χρώμα στη σάρκα, συμβολικά υποκατάστατα πραγματικών γλυκών καρπών για τον νεκρό και προσφορά στις χθόνιες θεότητες, ως σύμβολα της αφθονίας και της γονιμότητας⁶⁸. Πήλινα σύκα αποτελούσαν αναθήματα και στο ιερό της Λινδίας Αθηνάς στη Ρόδο⁶⁹. Το μικρό και αποσπασματικό εξάλειπτρο, πολύ συχνό κτέρισμα στις ταφές της Νισύρου, συναντάται και σε λίγους παιδικούς τάφους του 5ου αι. π.Χ. στον αθηναϊκό Κεραμεικό⁷⁰. Το αγγείο, που εμφανίζεται σε σκηνές γαμήλιας προετοιμασίας, ίσως αναφέρεται επίσης στον γάμο που θα οδηγούσε το μικρό κορίτσι στην ενηλικίωση⁷¹.

Είκοσι έξι ήταν τα κτερίσματα της ασύλητης παιδικής ταφής που ανέσκαψε η Ηώς Ζερβουδάκη το 1969. Ισάριθμα και συγκεκριμένα ένδεκα, ήταν τα αγγεία και τα ειδώλια του τάφου. Οι δύο μικκύλοι μελαμβαφείς σκύφοι υποδεικνύουν με ασφάλεια παιδική ταφή⁷². Το ειδώλιο του Άττιος, θεού που συμβολίζει τον θάνατο και την αναγέννηση, την εξαφάνιση και την επιστροφή, συναντάται σπανιότερα σε ταφικά σύνολα⁷³. Ο γενειοφόρος ιππέας με κοντό χιτώνα και φρυγικό πύλο σχετίζεται με τη λατρεία του νεκρού ή με χθόνιες θεότητες⁷⁴.

Τα δύο όμοια ειδώλια των οκλαζόντων παιδιών ανήκουν στη γνωστή κατηγορία των «temple boys», που αποτελούσαν συνήθη αφιερώματα σε ιερά κουροτρόφων ή χθόνιων θεοτήτων και κτερίσματα αποκλειστικά παιδικών ταφών. Είναι πλέον αποδεκτό ότι και στις δύο περιπτώσεις τα ειδώλια αποτελούσαν τις ρεαλιστικές ή ιδεαλιστικές απεικονίσεις των ίδιων των παιδιών και αφιερώνονταν από

63. Βλ. BERTI - CORNELIO CASSIA - DESANTIS - SANI 1987, 23-24. Από παιδικές ταφές προέρχονται επίσης τα ειδώλια περιστεριών στα νεκροταφεία της αρχαίας Αργίλου, βλ. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ - ΤΙΒΕΡΙΟΣ 1984, 33-34, και της Ακάνθου, βλ. ΚΑΛΤΣΑΣ 1998, 57, πίν. 55β, σημ. 116, του Κεραμεικού, VIERNEISEL-SCHLÖRB 1997, 178, αρ. 602, πίν. 103.

64. Βλ. BEVAN 1986, 50-52· OAKLEY 2003, 180· HUYSSECOM-HAXHI - MULLER 2007, 239· HUYSSECOM-HAXHI 2009, 594.

65. Δύο χελώνες συνόδευαν παιδική ταφή της Καμίρου που χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ., βλ. JACOPI 1931, 286, CLXV, εικ. 139. Βλ. και FREY-ASCHE 1997, 53, με σημ. 9.

66. Για απεικονίσεις παιδιών που παίζουν με χελώνες, ως οικιακά ζώα, βλ. KLEIN 1932, 10, 13, πίν. IX A, XV C· VAN HOORN 1951, 47.

67. Το ιερό της Λινδίας Αθηνάς στη Ρόδο, βλ. BLINKENBERG 1931, 579-580, έδωσε τον μεγαλύτερο αριθμό τέτοιων ειδωλίων, όπως παρατηρεί η BEVAN 1986, 161. Βλ. και BEVAN 1988, 1-6.

68. Για τη σύνδεση του πολύτιμου φρούτου με τα γυναικεία

γεννητικά όργανα βλ. ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - HUYSSECOM-HAXHI 2009, 133-158, όπου και κατάλογος των σύκων που είναι γνωστά από δημοσιεύσεις.

69. BLINKENBERG 1931, 587, αρ. 2445, 2446, πίν. 114· MENDEL 1908, 580-581, αρ. 3481-3483.

70. HOUBY-NIELSEN 1995, 150.

71. HOUBY-NIELSEN 1997, 235.

72. Βλ. PALMER 1964, 80. Για τον χαρακτήρα των μικκύλων αγγείων στο ταφικό περιβάλλον βλ. GRAEPLER 1997, 174-175.

73. Ειδώλια Άττιος έχουν βρεθεί στα νεκροταφεία της Αμφίπολης και της Μύρινας, βλ. SFAMENI GASPARRO 2002, 161, όπου και για τη σχέση του Άττιος με την αναγέννηση της φύσης, 84-91. Ειδώλιο πτερωτού Άττιος-Έρωτος προέρχεται από τάφο της Κω, του 1ου αι. π.Χ., βλ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ - ΤΑΣΟΥΛΑΣ 2009, 154-155, αρ. 124 (Δ. ΜΠΟΣΝΑΚΗΣ), όπου και αναφορά στον μύθο και τη λατρεία της Κυβέλης και του Άττιος στη Ρόδο και την Κω, βλ. ΜΠΟΣΝΑΚΗΣ 2009.

74. Βλ. BURR THOMPSON 1963, 108. Για τον ήρωα-ιππέα (heros equitans), βλ. LIMC VI, 1019 κ.ε.

τους γονείς με στόχο την προστασία τους από τους κινδύνους, τόσο στη ζωή όσο και στον θάνατο⁷⁵. Ένα περισότερι και δύο πήλινες χελώνες υπάρχουν και σε αυτήν την ταφή. Τα δύο χοιρίδια, σύμβολα της γονιμότητας και της αφθονίας, ζώα που συνδέονται κατεξοχήν με τη λατρεία της Δήμητρας και τα Θεομοφόρια, αποτελούσαν αγαπητή προσφορά σε θεότητες της γονιμότητας, της βλάστησης και του Κάτω Κόσμου, ως φθηνά υποκατάστατα των πραγματικών ζώων⁷⁶, αλλά και συνήθη κτερίσματα σε παιδικές ταφές⁷⁷. Ο πετεινός, πτηνό που χαρακτηρίζεται από τη μαχητικότητα, την περηφάνεια, τη σεξουαλική διάθεση και την ετοιμότητα, αποτελεί το κατεξοχήν ερωτικό σύμβολο⁷⁸ και συνδέεται με το πέρασμα των εφήβων στην ενήλικη ζωή⁷⁹. Γι' αυτό και συνοδεύει αποκλειστικά ταφές παιδιών ή εφήβων⁸⁰. Η νίκη του πετεινού στις κοκορομαχίες, αγαπημένου παιχνιδιού για τα αγόρια, όπως και η νίκη του αθλητή στην παλαίστρα, ερμηνεύεται ως σύμβολο αθανασίας⁸¹. Παράλληλα η σύνδεση του πετεινού με διάφορες χθόνιες θεότητες και ειδικά με την Περσεφόνη του προσδίδει αποτροπαϊκό χαρακτήρα και υπαινίσσεται τη νίκη του φωτός έναντι του σκότους⁸². Η ύπαρξη της σπλεγγίδας, σύμβολο του ιδεώδους του αθλητή που το παιδάκι δεν πρόλαβε να βιώσει⁸³, αλλά και τα ειδώλια των αγοριών δείχνουν ότι μάλλον πρόκειται για ταφή μικρού αγοριού.

Όλα τα ειδώλια βρέθηκαν επάνω στο κάλυμμα του ταφικού αγγείου, τοποθετημένα αμέσως μετά τη σφράγιση του. Αντιθέτως, μέσα στον πήλινο τάφο είχαν τοποθετηθεί τα πέντε από τα έντεκα πήλινα αγγεία και τα δύο ταπεινά κοσμήματα. Τα παιδικά δώρα θα εναπόθεσαν στον τάφο η μητέρα και οι γυναίκες, που είχαν την καθημερινή φροντίδα του παιδιού όσο ήταν στη ζωή αλλά και την κύρια ευθύνη για την ταφή του⁸⁴. Μπορεί όμως να τα άφησαν και τα παιδιά της οικογένειας, τα οποία, σύμφωνα και με την αγγειογραφία, συμμετείχαν στις ταφικές τελετές⁸⁵.

Η κτέρηση των παιδικών τάφων του νεκροταφείου της Νισύρου επιβεβαιώνει ότι τα πρόωρα χαμένα μέλη της μικρής νησιωτικής κοινότητας, αυριανοί πολίτες ή μητέρες πολιτών, ξεκινούσαν το ταξίδι τους για τον Κάτω Κόσμο συνοδευμένα από πολυσήμαντα αντικείμενα, ταφικά κτερίσματα επιλεγμένα συνειδητά ανάλογα με την ηλικία και το φύλο του παιδιού, τα οποία, στο κλειστό περιβάλλον του τάφου, αποκτούσαν συγκεκριμένη συμβολική σημασία⁸⁶. Περισσότερα αριθμητικά ήταν τα πήλινα ειδώλια, όπως συνήθως συμβαίνει στις παιδικές ταφές. Από τα είκοσι ένα κτερίσματα της ταφής 15 του Δημοτικού Γηπέδου, τα δέκα επτά ήταν ειδώλια, ενώ ισάριθμα με τα αγγεία και συγκεκριμένα έντεκα ήταν τα ειδώλια της ταφής 9 του κτήματος Χατζηνικολάου-

75. CHATZISTELIOU-PRICE 1969, 107-110. Βλ. και BEER 1987, 21-29. MERKER 2000, 68-73. Ο τύπος εμφανίζεται κατά τη διάρκεια του 5ου αι. π.Χ., βλ. και DASEN 2010, 32. Ικανός αριθμός τέτοιων ειδωλίων προέρχεται από το ιερό της Λινδίας Αθηνάς, βλ. BLINKENBERG 1931, 573-575, αρ. 2363-2373, πίν. 111.

76. BEVAN 1986, 67-73. MERKER 2000, 265-266. Ειδώλια χοίρων προέρχονται από το ιερό της Λίνδου, BLINKENBERG 1931, 583, αρ. 2410-2411, πίν. 113, και των χθονίων θεοτήτων στην κοντινή Κνίδο, BURN-HIGGINS 2001, 186, αρ. 2544.

77. Βλ. ROBINSON 1952, 244-247, αρ. 308-319, πίν. 100-101, όπου ερμηνεύονται και ως παιχνίδια.

78. KOCH-HARNACK 1983, 97-105.

79. PALADINO 1986, 241. COHEN 2007, 15-20.

80. Ως κτερίσμα απαντάται συχνά στους ροδιακούς τάφους, βλ. HUUSECOM-HAXHI 2009, 595, με σημ. 156. Πήλιнос

πετεινός από τον παιδικό τάφο XXXVI της νεκρόπολης της Καμίρου, βλ. JACOPI 1931, 117, εικ. 110. Ειδώλια πετεινών σε ζεύγη προέρχονται από τάφους στη Σαμοθράκη, βλ. DUSENBERY 1998, 934-936.

81. Για το ζήτημα βλ. BRUNEAU 1965, 115-120.

82. Βλ. SOURVINOU-INWOOD 1978, 108. BERTI - CORNELIO CASSIA - DESANTIS - SANI 1987, 26-27. MROGENDA 1996, 168-169.

83. GRAEPLER 1997, 178. HOUBY-NIELSEN 1997, 235. ΣΑΜΠΕΤΑΪ 2000, 499-500. KALLINTZI - ΠΑΡΑΙΚΟΝΟΜΟΥ 2010, 137-138.

84. Για τον ρόλο των γυναικών στην ταφή βλ. HOUBY-NIELSEN 1997, 230-231, 234.

85. Βλ. OAKLEY 2003, 167-168.

86. HOUBY-NIELSEN 1995, 148-150. KALLINTZI - ΠΑΡΑΙΚΟΝΟΜΟΥ 2006, 480. ΠΑΡΑΙΚΟΝΟΜΟΥ 2008, 673.

Λεντή. Αναπαριστούν κυρίως γυναικείες μορφές και ζώα, ανήκουν δε σε τύπους που συνήθως απαντώνται σε ιερά κουροτρόφων θεοτήτων, μάλιστα δε στο γειτονικό ιερό της Λινδίας Αθηνάς, κατεξοχήν κουροτρόφου θεότητας⁸⁷. Τα ομοιώματα ζώων υπερτερούν σε αριθμό: από τα έντεκα ειδώλια του τάφου 9 τα επτά ανήκουν σε ζώα, τα οποία συνήθως αναγνωρίζονται ως παιχνίδια, υποκατάστατα των πραγματικών ζώων που αποτελούσαν τους συντρόφους και φίλους των παιδιών όσο ήταν στη ζωή⁸⁸ ή αυτών που προσφέρονταν για θυσία στη θεότητα. Είναι επομένως δυνατόν τα κτερίσματα των ταφών να αναφέρονται ευθέως στα αναθήματα των παιδιών κατά τις διαβατήριες τελετές που σηματοδοτούσαν το πέρασμά τους από την παιδική στην εφηβική ηλικία ή από την εφηβεία στην ενηλικίωση⁸⁹. Για την άγαμη κόρη του εγχυτρισμού 15 τα γυναικεία ειδώλια και οι προτομές, αλλά και το εξάλειπτρο του τάφου, ασφαλώς υπαινίσσονται τον ανεκπλήρωτο γάμο της, τη σημαντικότερη αλλαγή στην κοινωνική της θέση, που θα την καθιστούσε νυμφευμένη γυναίκα και μητέρα στη συνέχεια. Αντίστοιχα, η στλεγγίδα και τα αγγεία συμποσίου παραπέμπουν επίσης στις βασικές όψεις της κοινωνικής ζωής του ενήλικου άνδρα-πολίτη, που το αγοράκι του τάφου 19 δεν έμελλε να βιώσει⁹⁰. Παράλληλα, τα παραπάνω ειδώλια είναι δυνατόν να απευθύνονται σε εκείνη τη χθόνια θεότητα που θα εξασφάλιζε την ευμενή υποδοχή των παιδιών στον Κάτω Κόσμο⁹¹.

Σήμερα τα κτερίσματα των δύο παιδικών ταφών εκτίθενται σε διπλανές προθήκες στο νέο αρχαιολογικό Μουσείο του νησιού, το οποίο η Ηώς δεν πρόλαβε να δει. Έζησε όμως όλα τα στάδια της προετοιμασίας του και βοήθησε ουσιαστικά στην επιλογή και την επιστημονική τεκμηρίωση των εκθεμάτων, ακόμη και μετά τη βίαιη αποχώρησή της από τη ζωή.

Μ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ
melinafilimonos@yahoo.gr

Βιβλιογραφία

- BEAN, G.E. - J.M. COOK 1957. The Carian Coast III, *BSA* 52, 118-119.
 BEER, C. 1987. Comparative Votive Religion: The Evidence of Children in Cyprus, Greece and Etruria, στο T. LINDERS - G. NORDQUIST (επιμ.), *Gifts to the Gods. Proceedings of the Uppsala Symposium 1985*, Uppsala, 21-29.
 BERTI, F. - C. CORNELIO CASSIA - P. DESANTIS - S. SANI (επιμ.) 1987. *La coroplastica di Spina. Immagini di culto. Catalogo della Mostra, Ferrara 12-24 settembre 1987*, Ferrara.
 BESQUES, S. 1972. *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite, grecs, étrusques et romaines*, III, *Époques hellénistique et romaine, Grèce et Asie Mineure*, Paris.
 BEVAN, E. 1986. *Representations of Animals in Sanctuaries of Artemis and other Olympian Deities* (BAR International Series 315), Oxford.
 BEVAN, E. 1988. Ancient Deities and Tortoise. Representations in Sanctuaries, *BSA* 83, 1-6.
 BLINKENBERG, CHR. 1930. La déesse de Lindos, *ArchRW* 28, 154-165.
 BLINKENBERG, CHR. 1931. *Lindos. Fouilles de l'acropole, 1902-1914*, I: *Les petits objets*, Berlin.
 BOARDMAN, J. 1970. *Greek Gems and Finger Rings*, London.
 BRECCIA, E. 1912. *Catalogue général des antiquités égyptiennes (Musée d'Alexandrie), La nécropole di Sciatbi*, Leipzig.
 BRUNEAU, PH. 1965. Le motif des coqs affrontés dans l'imagerie antique, *BCH* 89, 115-120.

87. Βλ. BLINKENBERG 1930, 154-165· HADZISTELIOU-PRICE 1978, 154-156. Συγκριτικά με άλλους τύπους ειδωλίων ζώων, στο ιερό υπερτερούσαν σε αριθμό τα χοιρίδια, τα περιστέρια και οι χελώνες, βλ. BLINKENBERG 1931, 579.
 88. Όπως απεικονίζονται στους *κόες*, αγγεία που συνδέονται αποκλειστικά με παιδιά, κυρίως αγόρια, βλ. VAN HOORN 1951.

89. Βλ. HUYSECOM-HAXHI 2009, 603-604.

90. HOUBY - NIELSEN 1995, 150· GRAEPLER 1997, 177-178· ΣΑΜΠΕΤΑΪ 2000, 509-510· OAKLEY 2003, 177.

91. Για την πολυσημία των ειδωλίων ως ταφικών κτερισμάτων βλ. ΠΑΡΑΚΟΝΟΜΟΥ 2006, 247· ΚΑΛΙΝΤΖΙ - ΠΑΡΑΚΟΝΟΜΟΥ 2006· HUYSECOM-HAXHI - MULLER 2007, 244-245· HUYSECOM-HAXHI 2009, 573-599.

- BURN, L. - R. HIGGINS 2001. *Greek Terracottas in the British Museum III*, London.
- BURR THOMPSON, D. 1963. *Troy. The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period* (Suppl. Monograph 3), Princeton.
- ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ, Δ. - Μ. Τιβέριος 1984. Νεκροταφείο του 5ου αι. π.Χ. στην αρχαία Αργίλο, *ΑΔ* 39, Μελέτες, 1-47.
- CHATZISTELIOU-PRICE, TH. 1969. The Crouching Child and the "Temple-boys", *BSA* 64, 107-110.
- CHRYSSANTHAKI-NAGLE, K. 2006. Les protomes et les protomes-bustes féminines de Macedoine et de Thrace revisitées, *RA*, 3-31.
- COHEN, A. 2007. Introduction: Childhood between Past and Present, στο A. COHEN - J.B. RUTTER (επιμ.), *Constructions of Childhood in Ancient Greece and Italy* (Hesperia Suppl. 41), Princeton, 1-22.
- CROISSANT, F. 1983. *Les protomés féminines archaïques. Recherches sur les représentations du visage dans la plastique grecque de 550 à 480 av. J.C.* (BEFAR 250), Athènes.
- DASEN, V. 2010. Archéologie funéraire et histoire de l'enfance dans l'antiquité: nouveaux enjeux, nouvelles perspectives, στο GUIMIER-SORBETS - MORIZOT 2010.
- DAWKINS, R. - A. WACE 1905-6. Notes from the Sporades, Astypalaea, Telos, Nisyros, Leros, *BSA* 12, 165-168.
- DICKEY, K. 1992. *Corinthian Burial Customs ca. 1100 to 550 BC*, Ann Arbor.
- DUSENBERY, E.B. 1998. *The Necropoleis, Samothrace* 11, Princeton N.J.
- FREY-ASCHE, L. 1997. *Tonfiguren aus dem Altertum: Museum für Kunst und Gewerbe Hamburg*, Hamburg.
- FRONING, H. - N. ZIMMERMANN-ELSEILY 2010. *Die Terrakotten den antiken Stadt Elis. Philippika. Marburger alttumskundliche Abhandlungen* 32, Wiesbaden.
- GARLAND, R. 1985. *The Greek Way of Death*, London.
- GOLDEN, M. 1990. *Children and Childhood in Classical Athens*, Baltimore.
- GRAEPLER, D. 1997. *Tonfiguren im Grab. Fundkontexte hellenistischer Terrakotten aus der Nekropole von Tarent*, München.
- GUIMIER-SORBETS, A.-M. - Y. MORIZOT (επιμ.) 2010. *L'enfant et la mort dans l'antiquité I*, Paris.
- HADZISTELIOU-PRICE, TH. 1978. *Kourotrophos. Cults and Representations of the Greek Nursing Deities*, Leiden.
- HELLMANN, M.-CHR. 1999. *Choix d'inscriptions architecturales grecques*, Paris.
- HERZOG, R. 1901. Bericht über eine epigraphische archäologische Expedition auf der Insel Kos im Sommer 1900, *AA*, 131-140.
- HIGGINS, R.A. 1954. *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum*, I, London.
- VAN HOORN, G. 1951. *Choes and Anthesteria*, Leiden.
- HOUBY-NIELSEN, S.-H. 1995. «Burial language» in Archaic and Classical Kerameikos, *Proceedings of the Danish Institute at Athens I*, 129-191.
- HOUBY-NIELSEN, S. 1997. Grave Gifts, Women and Conventional Values in Hellenistic Athens, στο P. BILDE - T. ENGBERG-PEDERSEN - L. HANNESTAD - J. ZAHLE (επιμ.), *Conventional Values of the Hellenistic Greeks*, Aarhus, 220-262.
- HOUBY-NIELSEN, S. 2000. Child Burials in Ancient Athens, στο J.S. DEREVENSKI (επιμ.), *Children and Material Culture*, London-New York, 151-166.
- HOWLAND, R.H. 1958. *The Athenian Agora IV. Greek Lamps and their Survivals*, Princeton.
- HUYSECOM-HAXHI, S. - A. MULLER 2007. Déesses et/ou mortelles dans la plastique de terre cuite. Réponses actuelles à une question ancienne, *Pallas. Revue d'études antiques* 75, 231-247.
- HUYSECOM-HAXHI, S. 2009. *Les figurines en terre cuite de l'Artémision de Thasos. Artisanat et piété populaire à l'époque de l'archaïsme mûr et récent (Études Thasiennes XXI)*, Paris.
- ISIK, F. 1980. *Die Koroplastik von Theangela in Karien und ihre Beziehungen zu Ostionien, zwischen 560 und 270 v. Chr.* (IstMitt, Beih. 21), Tübingen.
- JACOPI, G. 1928. Coo - Grotta di Aspri Petra, *ClRh* I, 99-100.
- JACOPI, G. 1929. Scavi nella necropoli di Jalisso 1924-1928, *ClRh* III, Rodi.
- JACOPI, G. 1931. Esplorazione archeologica di Camiro I. Scavi nelle necropoli camiresi 1929-1930, *ClRh* IV, Rodi.
- JACOPI, G. 1932-33. Scavi e ricerche di Nisiro, *ClRh* VI-VII, Rodi, 469-552.
- KALLINTZI, K. - I.-D. ΠΑΡΑΙΚΟΝΟΜΟΥ 2006. A Methodical Approach to Funeral Goods Offered to Children in Ancient Abdera, στο C.C. MATTUSCH - A.A. DONOHUE - A. BRAUER (επιμ.), *Common Ground: Archaeology, Art, Science, and Humanities. Proceedings of the XVIth International Congress of Classical Archaeology. Boston, August 23-26, 2003*, Oxford, 480-484.
- ΚΑΛΙΝΗ, Χρ. 2007. *Ο ελληνιστικός «κάνθαρος». Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής* (αδημ. διδ. διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- KALLINTZI, K. - I.-D. ΠΑΡΑΙΚΟΝΟΜΟΥ 2010. La présence des enfants dans les nécropoles d'Abdère, στο GUIMIER-SOR-

- BETS - MORIZOT 2010, 129-159.
- ΚΑΛΤΣΑΣ, Ν. 1998. *Ακανθός Ι. Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979*, Αθήνα.
- KARAGEORGHIS, V. 1960. Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1959, *BCH* 84, 242-299.
- KARAGEORGHIS, V. 1966. Chroniques des fouilles à Chypre en 1965, *BCH* 90, 297-389.
- KLEIN, A.E. 1932. *Child Life in Greek Art*, New York.
- KOCH-HARNACK, G. 1983. *Knabenliebe und Tiergeschenke. Ihre Bedeutung im päderastischen Erziehungssystem Athens*, Berlin.
- KOTERA-FEYER, E. 1993. *Die Strigilis*, Frankfurt.
- KNIGGE, U. 1976. *Kerameikos IX. Der Südhügel*, Berlin.
- ΚΥΡΙΑΚΟΥ, Α. 2008. *Η Στενόμακρη Τούμπα της Βεργίνας. Ταφικές πρακτικές στη Μακεδονία του 4ου αι. π.Χ.*, Θεσσαλονίκη.
- KURTZ, D.C. - J. BOARDMAN 1971. *Greek Burial Customs*, London.
- LAGIA, A. 2007. Notions of Childhood in the Classical Polis: Evidence from the Bioarchaeological Record, στο A. COHEN - J.B. RUTTER (επιμ.), *Constructions of Childhood in Ancient Greece and Italy (Hesperia, Suppl. 41)*, Princeton, 293-306.
- LANCELLOTTI, M.-G. 2002. *Attis. Between Myth and History: King, Priest and God*, Leiden.
- LAUMONIER, A. 1956. *Les figurines de terre cuite (EAD 23)*, Paris.
- LEYENAAR-PLAISIER, P.G. 1979. *Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la Collection du Musée National des Antiquités à Leiden*, Leiden.
- LEVI, D. 1929. La grotta di Asprietra a Coo, *ASAtene* 8-9, 1925-26, 235-312.
- MAJER, F.G. 1959. *Griechische Mauerbauinschriften I*, Heidelberg.
- MANDEL, U. - B. GOSSEL-RAECK 2004. Votivterrakotten von der pergamenischen Oberburg, *IstMitt* 54, 323-327.
- MARSHALL, F.H. 1907. *Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan, and Roman, in the Department of Antiquities, British Museum*, London.
- MENDEL, G. 1908. *Musées Impériaux Ottomans: Catalogue des figurines grecques de terre cuite*, Constantinopolis.
- MERKER, GL. 2000. *Corinth XVIII 4. The Sanctuary of Demeter and Kore. Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic and Roman Periods*, Princeton.
- MOLLARD-BESQUES, S. 1963. *Musée du Louvre et collections des universités de France. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs et romains*, II. *Myrina*. Paris.
- ΜΠΑΪΡΑΜΗ, Κ. 2012. «Ο δὲ δαίμων ἔφθασε τοὺς χροῦς»: εγγυητισμός νεαρού ατόμου από το Παλαιόκαστρο Νισύρου, στο Π. ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ - Κ. ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ (επιμ.), *Διηγήσοια. Τιμητικός τόμος για την Κατερίνα Ρωμοπούλου*, Θεσσαλονίκη, 269-276.
- ΜΠΟΣΝΑΚΗΣ, Δ. 2009. Lumen in tenebris - Φως μέσα στο σκοτάδι. Μια προσέγγιση του Έρωτα από την επικράτεια του Θανάτου, στο ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ - ΤΑΣΟΥΛΑΣ 2009, 35-44.
- MROGENDA, U. 1996. *Die Terrakottafiguren von Myrina. Eine Untersuchung ihrer möglichen Bedeutung und Funktion im Grabzusammenhang*, Frankfurt.
- ΜΥΛΩΝΑΣ, Γ.Ε. 1975. *Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνος*, Β', Αθήνα.
- OAKLEY, J.H. 2003. Death and the Child, στο J. NEILS - J.H. OAKLEY (επιμ.), *Coming of Age in Ancient Greece: Images of Childhood from the Classical Past*, New Haven, 163-194.
- ORSI, P. 1893. Siracusa. Relazione sugli scavi eseguiti nella necropolis del Fusco nel dicembre 1892 e gennaio 1893, *NSc*, 484-485.
- ÖZIYGIT, Ö. 1988. Spätarchaische Funde im Museum von Ephesos und die Lage von Alt-Ephesos, *IstMitt* 38, 83-96.
- PALADINO, I. 1986. Il gallo e i riti di passaggio in Grecia, στο U. BIANCHI (επιμ.), *Transition Rites. Cosmic, Social, and Individual Order. Proceedings of the Finnish-Swedish-Italian Seminar held at the University of Rome "La Sapienza", 24th-28th March 1984*, Roma, 237-245.
- PALMER, H. 1964. C. BLEGEN - H. PALMER - R. YOUNG, *Corinth XIII. The North Cemetery*, Princeton.
- PAPAICONOMOU, I.-D. 2006. L'interprétation des «jouets» trouvés dans les tombes d'enfants d'Abdère, στο A.-M. GUIMIER-SORBETS - M. HATZOPOULOS - Y. MORIZOT, *Rois, cités, nécropoles. Institutions, rites et monuments en Macédoine (MELETEMATA 45)*, Athènes, 239-249.
- PAPAICONOMOU, I.-D. 2008. Enfance et identité sexuée dans les cités grecques, στο F. GUSI (επιμ.), *Nasciturus: Infans, puerulus. Vobis mater terra. La muerte en la infancia. Volume collectif monographique du SLAP, Servei d'investigacions arqueològiques i prehistòriques*, Espagne, Castellon, 673-700.
- PAPAICONOMOU, I.-D. - ST. HUYSECOM-HAXHI 2009. Du placenta aux figues sèches: mobilier funéraire et votif à Thasos, *Kernos* 22, 133-158.
- ΠΑΡΛΑΜΑ, Λ. - Ν. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ (επιμ.) 2000. *Η πόλη κάτω από την πόλη*, Αθήνα.

- PAUL, E. 1959. *Antike Welt in Ton. Griechische und römische Terrakotten des Archäologischen Institutes in Leipzig*, Leipzig.
- PAUL-ZINSERLING, V. 2002. *Die Terrakotten der Sammlung Antiker Kleinkunst der Friedrich-Schiller-Universität Jena*, Jena.
- PIMOUGUET-PÉDARROS, I. 2000. *Archéologie de la défense. Histoire des fortifications antiques de Carie (époques classique et hellénistique)*, Paris.
- ROBINSON, D.M. 1933. *Excavations at Olynthus V. Mosaics, Vases and Lamps of Olynthus found in 1928 and 1931*, Baltimore.
- ROBINSON, D.M. 1941. *Excavations at Olynthus X. Metal and Minor Miscellaneous Fnds. An Original Contribution to Greek Life*, Baltimore.
- ROBINSON, D.M. 1942. *Excavations at Olynthus XI. Necrolynthia. A Study in Greek Burial Customs and Anthropology*, Baltimore.
- ROBINSON, D.M. 1952. *Excavations at Olynthus XIV. Terracottas, Lamps, and Coins found in 1934 and 1938*, Baltimore.
- RUMSCHEID, F. 2006. *Die figürlichen Terrakotten von Priene: Fundkontexte, Ikonographie und Funktion in Wohnhäusern und Heiligümern im Licht antiker Parallelbefunde*, Wiesbaden.
- SABATTINI, B. 2000. Les skyphoi du F.B. Group à Spina: apport chronologique de l'étude stylistique et typologique, στο *La céramique attique du IVe siècle en Méditerranée occidentale. Actes du colloque international organisé par le Centre Camill Jullian. Arles, 7-9 décembre 1995*, Naples, 47-65.
- ΣΑΜΠΕΤΑΙ, Β. 2000. Παιδικές ταφές Ακραϊφίας, στο Β. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ (επιμ.), *Γ' Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, ΕπετΒοιωτΜελ Γ, α*, 494-535.
- SCHIEBLER, I. 1976. *Griechische Lampen, Kerameikos XI*, Berlin.
- SFAMENI GASPARRO, G. 1985. *Soteriology and Mystic Aspects in the Cult of Cybele and Attis*, Leiden.
- SIMON, E. 1987. Griechische Muttergottheiten, στο *Matronen und verwandte Gottheiten*, *BjB* 44, 157-169.
- SOURVINOU-INWOOD, CHR. 1978. Persephone and Aphrodite at Locri, *JHS* 98, 101-121.
- SPARKES, B.A. - L. TALCOTT 1970. *The Athenian Agora XII. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, Princeton.
- ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, Ν. - Γ. ΤΑΣΟΥΛΑΣ 2009. *Έρως. Από τη Θεογονία του Ησιόδου στην ύστερη αρχαιότητα*, Αθήνα.
- ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, Ν. - Γ. ΤΑΣΟΥΛΑΣ - Μ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ (επιμ.) 2011. *Άγωνα Γραμμής. Ένα αρχαιολογικό ταξίδι στο Καστελλόριζο, στη Σύμη, στη Χάλκη και τη Νίσυρο* (Επιστημονικός κατάλογος της έκθεσης του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης), Αθήνα.
- ΤΣΑΚΑΛΟΥ-ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ, Κ. 2002. *Πήλινα ειδώλια από τη Βέροια*, Αθήνα.
- VERMASEREN, M.J. 1966. *The Legend of Attis in Greek and Roman Art*, Leiden.
- VIERNEISEL-SCHLÖRB, B. 1997. *Kerameikos XV. Die figürlichen Terrakotten. Spätmykenisch bis späthellenistisch*, München.
- WINTER, F. 1903. *Die Typen der figürlichen Terrakotten II*, Berlin-Stuttgart.
- ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Μ. 1993. Ανασκαφικές έρευνες στη Νίσυρο, *Νισυριακά* 12, 139-146.
- ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ, Μ. 1980. Νισυριακά I, *ΑΔ* 35, Μελέτες, 60-88.
- ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ, 2011. Νίσυρος, στο ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ - ΤΑΣΟΥΛΑΣ - ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ 2011, 307-319.
- ZAGDOUN, M.-A. 1984. Bagues et anneaux, *L'antre corycien (BCH, Suppl. IX)*, Paris.

SUMMARY

FIGURINES FROM THE NECROPOLIS OF NISYROS

Melina Filimonos-Tsopotou

Presented are the finds from the extensive necropolis of Nisyros, part of which was excavated by Eos Zervoudaki in 1969. These are mainly figurines from three child jar burials (enchytrismoi) dated to the fourth century BC. The furnishing of the inhumations confirms that the figurines, mainly animal models, were numerically the largest category of grave goods also in the child graves of Nisyros. They are of types that are usually encountered in sanctuaries of kourotrophi (mother and child) deities.

ISBN: 978-960-87174-3-5